

PM LANDSKAPSANALYS

E20 Vårgårda–Vara, delen Vårgårda– Ribbingsberg

Vårgårda och Essunga kommuner, Västra Götalands län

Vägplan val av lokalisering 2017-09-11

Projektnummer: 128078

Trafikverket

Postadress: Box 110, 54 23 Skövde

E-post: trafikverket@trafikverket.se

Telefon: 0771-921 921

Dokumenttitel: PM Landskapsanalys, E20 Vårgårda–Vara, delen Vårgårda-Ribbingsberg

Författare: Maria Andersson, Kajsa Mörner, Johanna Petersson Rådhuset Arkitekter/Structor Mark
Göteborg AB

Dokumentdatum: 2017-09-11

Ärendenummer: TRV 2015/ 80598

Objektsnummer: 128078

Version: 1.0

Kontaktperson: Svante Jildenhed, Trafikverket

Innehåll

1. INLEDNING	5
1.1. Bakgrund	5
1.2. Syfte med landskapsanalysen	5
1.3. Medborgardialog	5
2. LANDSKAPET I OMRÅDET	8
2.1. Naturgeografiska förutsättningar	8
2.2. Kulturhistorisk utveckling	12
2.3. Landskapstyper	14
2.3.1. Regionala landskapstyper	14
2.3.2. Landskapstyper i utredningsområdet	15
2.4. Landskapsekologi och naturmiljö	18
2.5. Karaktärsområden	19
Område 1: Toppeäckens dalgång	20
Område 2: Mosaiklandskap Tåstorp–Fötene	22
Område 3: Mosaikartad slätt kring Nossan–Öbrodicket	24
Område 4: Öppen slätt kring Nossan	27
Område 5a: Mosaiklandskap vid Södra Härene – östra delen	28
Område 5b: Mosaiklandskap vid Södra Härene – västra delen	30
Område 6: Öppen slätt vid Ribbingsberg och Tegalund	31
3. FORTSATT ARBETE	34
4. KÄLLOR	35

Bilaga 1: Karta Karaktärsområden

1. Inledning

1.1. Bakgrund

Denna landskapsanalys ingår i Vägplan, Val av lokalisering för E20, delen Vårgårda-Ribbingsberg. Den är en fördjupning av den översiktliga landskapsanalys som togs fram i föregående skede av vägplaneprocessen, Samrådsunderlag.

E20 är en viktig kommunikationsled som ingår i det nationella stamvägnätet. E20 utgör en viktig förbindelse mellan Stockholm, Göteborg och vidare söderut till Malmö och Köpenhamn. Aktuell etapp är cirka 7 kilometer lång och sträcker sig från Rasta Vårgårda i söder till Ribbingsberg i norr. Vägstandard på denna sträcka är i dagsläget tvåfältsväg med vägbredd 12–13 meter och vägen har bitvis låg bärighet. Hastighetsbegränsningen är som högst 80 kilometer/h. Bristerna med nuvarande väg är framförallt knutna till framkomlighet och trafiksäkerhet. Ett parallellt vägnät saknas för gående, cyklister och lokal trafik. Trafiksäkerhetsriskerna är stora, vilket orsakas av ett stort antal anslutande vägar och fastighetsanslutningar till E20, avsaknad av mittseparering och för vägtypen hög trafikbelastning med stor andel tung trafik.

Syftet med projektet är att göra E20 till en mötesfri landsväg med hastighet 100 km/h och genomgående 2+2 körfält med planfria korsningar och trafikplatser. Projektmålen är bl.a. att öka trafiksäkerheten och framkomligheten samt främja den regionala utvecklingen.

1.2. Syfte med landskapsanalysen

Landskapsanalysen ger en helhetsbild av landskapets huvudsakliga innehåll, dess karaktär, egenskaper och värden. Den beskriver hur landskapet i området har uppstått och utvecklats historiskt, hur landskapet används idag och vilka tillgångar som är viktiga att bevara inför framtiden. Landskapsanalysen har också som mål att översiktligt förklara historiska sammanhang, ekologiska funktioner, sociala och visuella samband. Landskapets känslighet för förändringar i samband med en ny väg och dess potential att utvecklas i positiv riktning ska också redovisas.

Landskapsanalysen utgör en viktig kunskapsplattform för arbetet med lokalisering av vägen och för bedömning av de olika korridorernas konsekvenser för landskapet.

För att kunna beskriva övergripande strukturer i landskapet har ett något större område än utredningsområdet studerats. Diverse underlag från SGU, naturvärdesinventering och arkeologisk utredning för aktuell etapp, samt kulturarvsanalyser har varit viktiga underlag i arbetet.

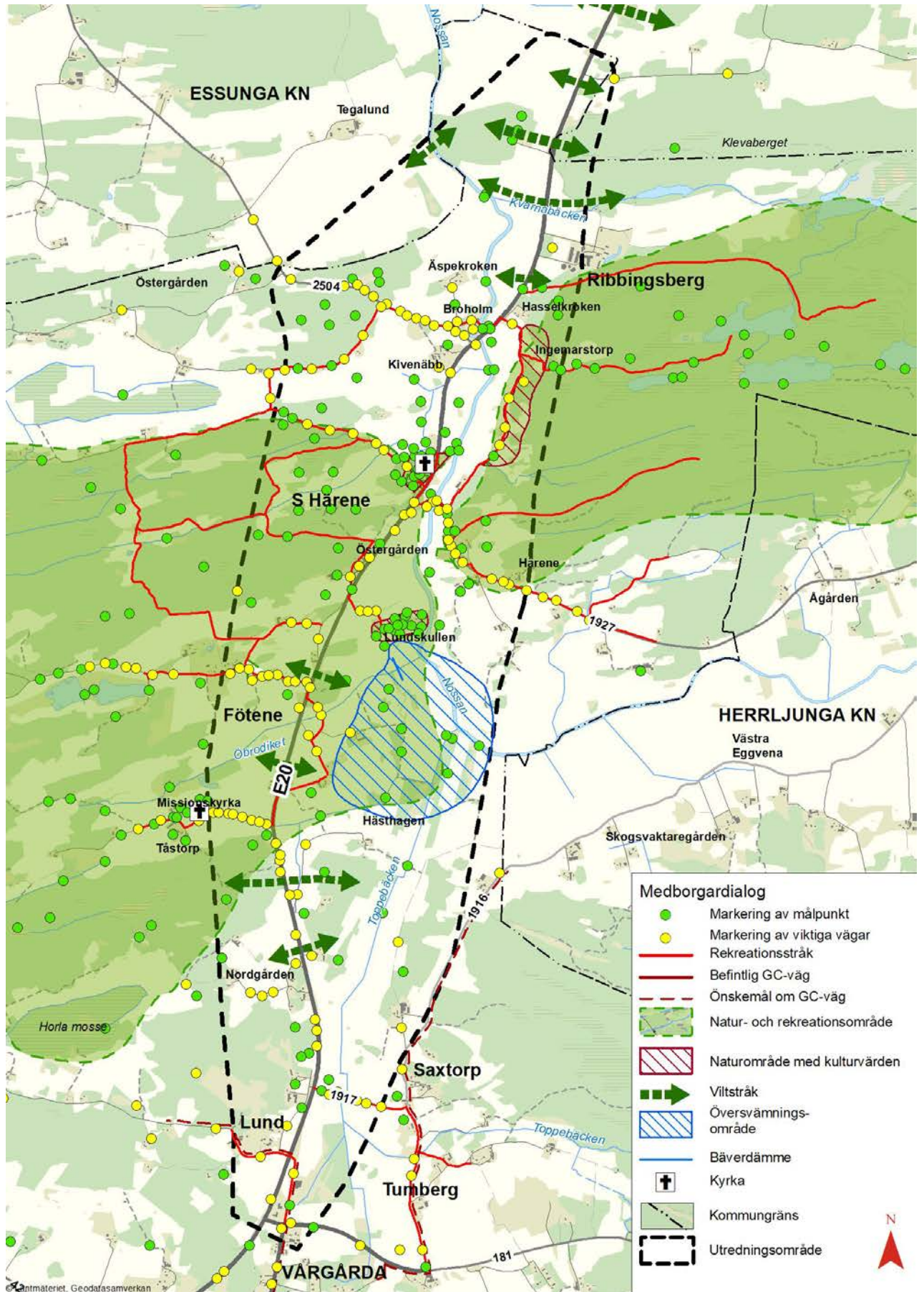
1.3. Medborgardialog

Inom ramen för landskapsanalysen genomfördes en medborgardialog i december 2016 på hembygdsgården i Södra Härene. Syftet med medborgardialogen var att samla in kunskap från de som bor och verkar i området samt från olika intresseföreningar. Genom dialogen fick Trafikverket en ökad förståelse för hur landskapet används och vilken relation de som bor och verkar i området har till olika platser. Intresset för att delta på medborgardialogen var stort, sammanlagt deltog cirka 50 personer. Kunskapen från mötet har sammanställts och redovisas i *PM Översiktlig landskapsanalys med medborgardialog 2017-02-07*. Underlaget är även inarbetat i den fördjupade landskapsanalysen (detta PM).

Sammanfattningsvis bedöms nedanstående punkter som viktigast att ta med sig från medborgardialogen.

- Variationen i landskapet en kvalitet att bevara
- Läk ihop bygden som delas upp av E20
- Ökad säkerhet, bättre framkomlighet och fler möjligheter att korsa E20
- Bättre gång- och cykelförbindelser
- Värna viktiga målpunkter

Resultatet från medborgardialogen har även sammanställts i en karta, se figur 1.3:1. De gröna punkterna på kartan illustrerar målpunkter som deltagare har lyft fram under dialogen. De röda linjerna visar rekreationsstråk och illustrerar hur deltagarna rör sig till och mellan olika målpunkter. De gula punkterna är satta på de vägar deltagarna ansåg vara viktiga och som de använder. Kartan inrymmer även information om befintliga och önskade cykelvägar, utpekade natur- och rekreationsområden med mera.

Figur 1.3:1 Resultat från medborgardialog

2. Landskapet i området

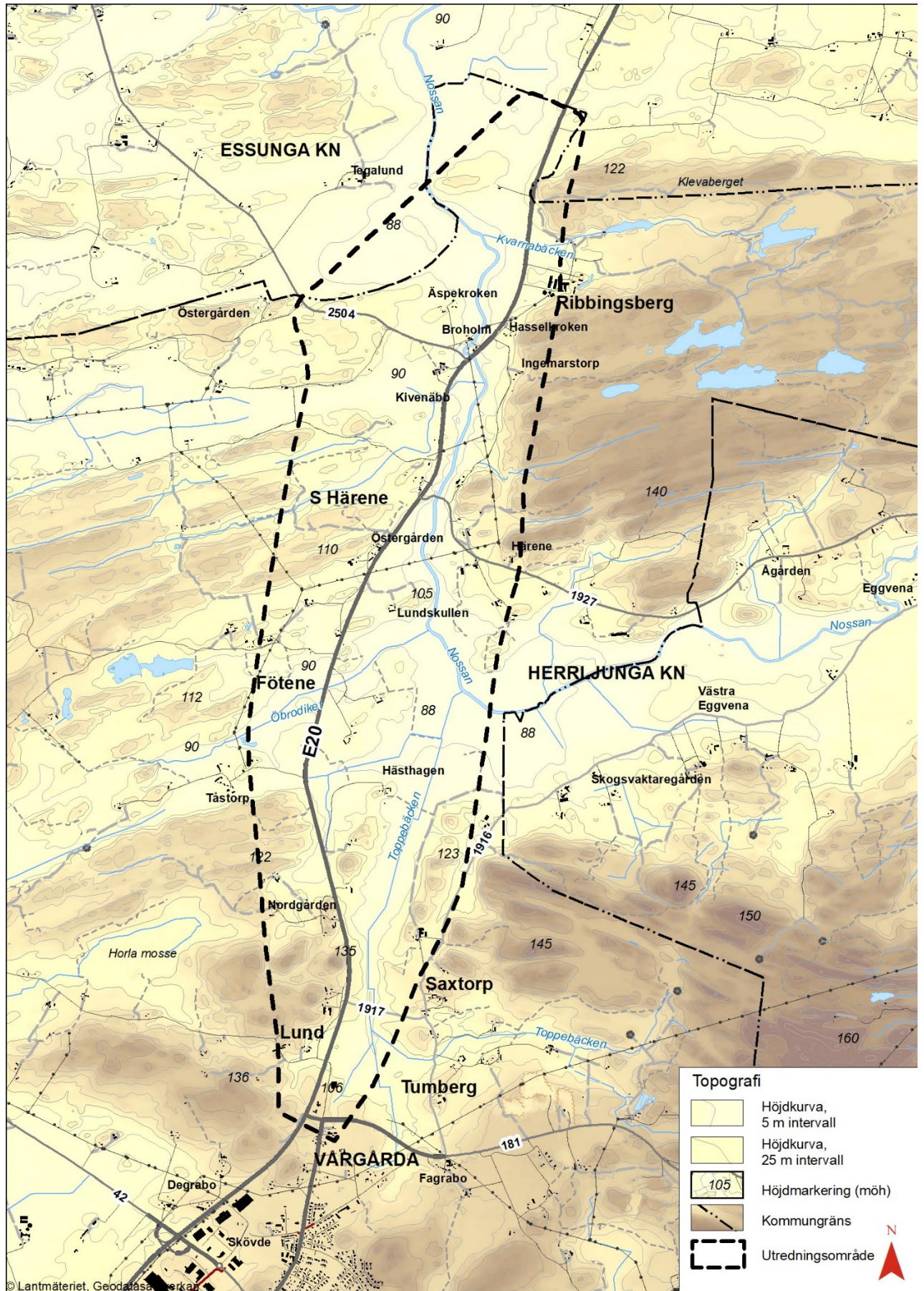
2.1. Naturgeografiska förutsättningar

Utredningsområdet har en varierande topografi där Nossans flacka dalgång ligger i centrum omgivet av avgränsande bergshöjder, se topografikarta figur 2.1:1. Berget i området bedöms av SGU (Sveriges Geologiska Undersökning) vara mellan 1700 och 1550 miljoner år gammalt. Under den svekonorvegiska bergskedjebildningen, som inträffade runt 1000–900 miljoner år sedan, genomgick berget en kraftig omvandling i området.

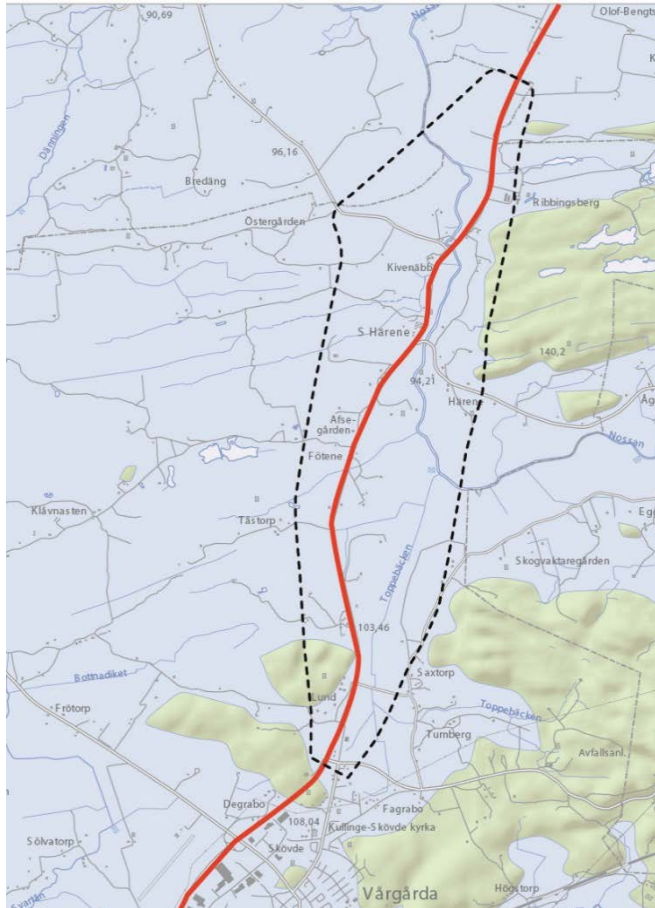
Landskapet har en tydlig övergripande öst-västlig struktur. Bergarten inom området är gnejs, något fattig på kalifältspat då den är ganska grå. Bergets sprickgrupp med orientering 180°/vertikal till subvertikal (nordost-sydvästlig riktning) är mest frekvent förekommande i området, vilket verifieras av strukturen i landskapet. Inlandsisen, som hade samma riktning, har sedan bildat landskapets övergripande former och höjdskillnader. Det avspeglas i riktningen på bergsryggarna och de smala dalgångarna. Höjdskillnaden i områdets topografi är cirka 50 meter, där de högsta höjderna i öst ligger på 140–150 meter över havet (möh). Dalgången kring Nossan ligger på cirka 90 möh.

Den högsta nivå som havet nått upp till efter den senaste inlandsisens avsmältning kallas högsta kustlinjen. Den är en viktig naturgeografisk gräns i landskapet och bildar gräns för avsättning av finkorniga jordar. I Vårgårda kommun ligger högsta kustlinjen mellan cirka 115 till 120 meter över havsytan. Höjden vid Lund och höjdryggarna strax öster om utredningsområdet ligger över denna gräns. Dessa har således utgjort öar och näs i den skärgård som bildades när inlandsisen drog sig tillbaka, se figur 2.1:2. Här återfinns också morän i betydligt högre grad än på de övriga bergshöjderna.

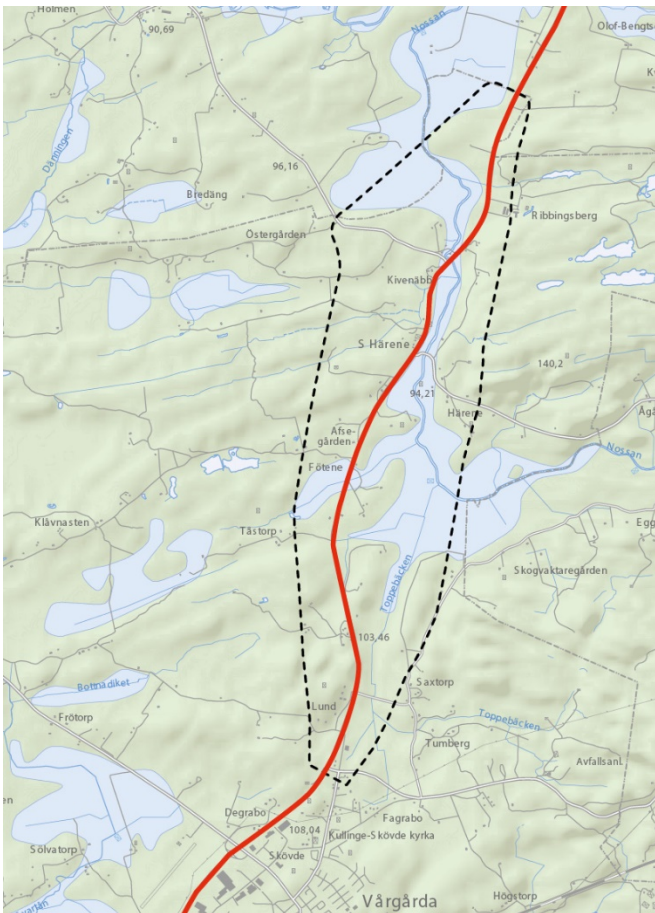
Där dalgången kring Nossan är som lägst och mest flack har under långa tider funnits ett sammanhängande sjösystem. Det är det centralt belägna området kring Lundskullen/Hästhagen och vidare österut som varit sammanlänkat med slätten mellan Tegalund och Ribbingsberg, se figur 2.1:3. Det är också i det förstnämnda området som Nossan återkommande svämmar över. Idag gör Nossan en nästan 90-graders krök här. Dalgångarna både västerut och söderut har något högre terräng vilket har bidragit till vattendragets riktning mot norr. Flera biflöden rinner i dalgångarna mot Nossan. Utredningsområdet saknar i övrigt naturliga sjöar. Sjöar återfinns endast uppe på höjden strax öster om utredningsområdet mellan Härene och Ribbingsberg. Anlagda dammar finns bland annat vid Tästorp och Fötene. En mosse, *Horla mosse*, finns nordost om Lund. Större sammanhängande mosskomplex förekommer 2–3 km väster om utredningsområdet. Höjderna är idag skogsbevuxna och dalgångarna nästan helt uppodlade, se figur 2.1:4.

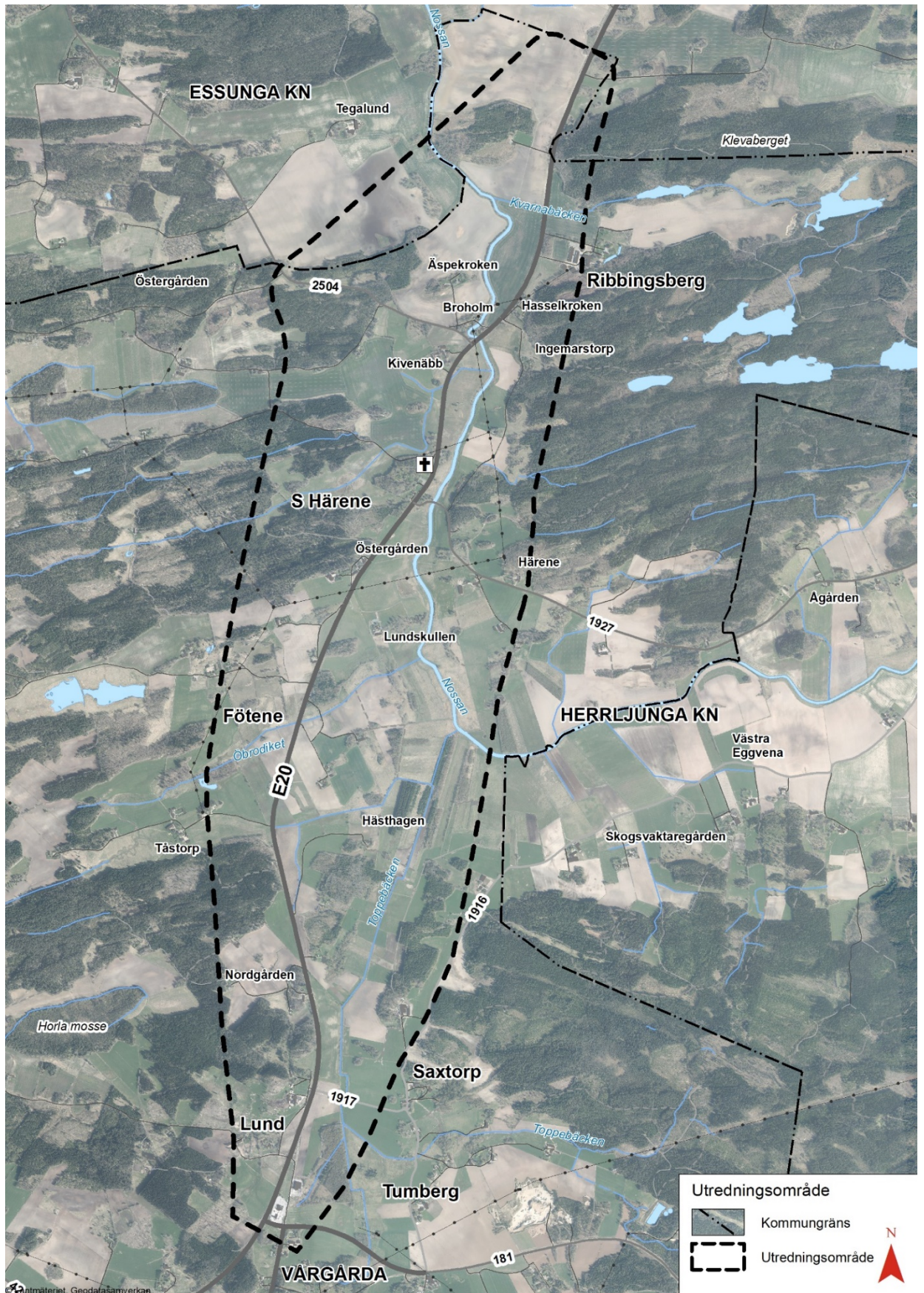
Figur 2.1:1 Områdets topografi

Figur 2.1:2 Strandlinjen för 13 000 år sedan. Röd linje är nuvarande sträckning för E20. Svart streckad linje motsvarar utredningsområdet för etappen.

Figur 2.1:3 Strandlinjen för 5 000 år sedan. Röd linje är nuvarande sträckning för E20. Svart streckad linje motsvarar utredningsområdet för etappen.

Figur 2.1:4 Ortofoto över utredningsområdet med omgivning.

2.2. Kulturhistorisk utveckling

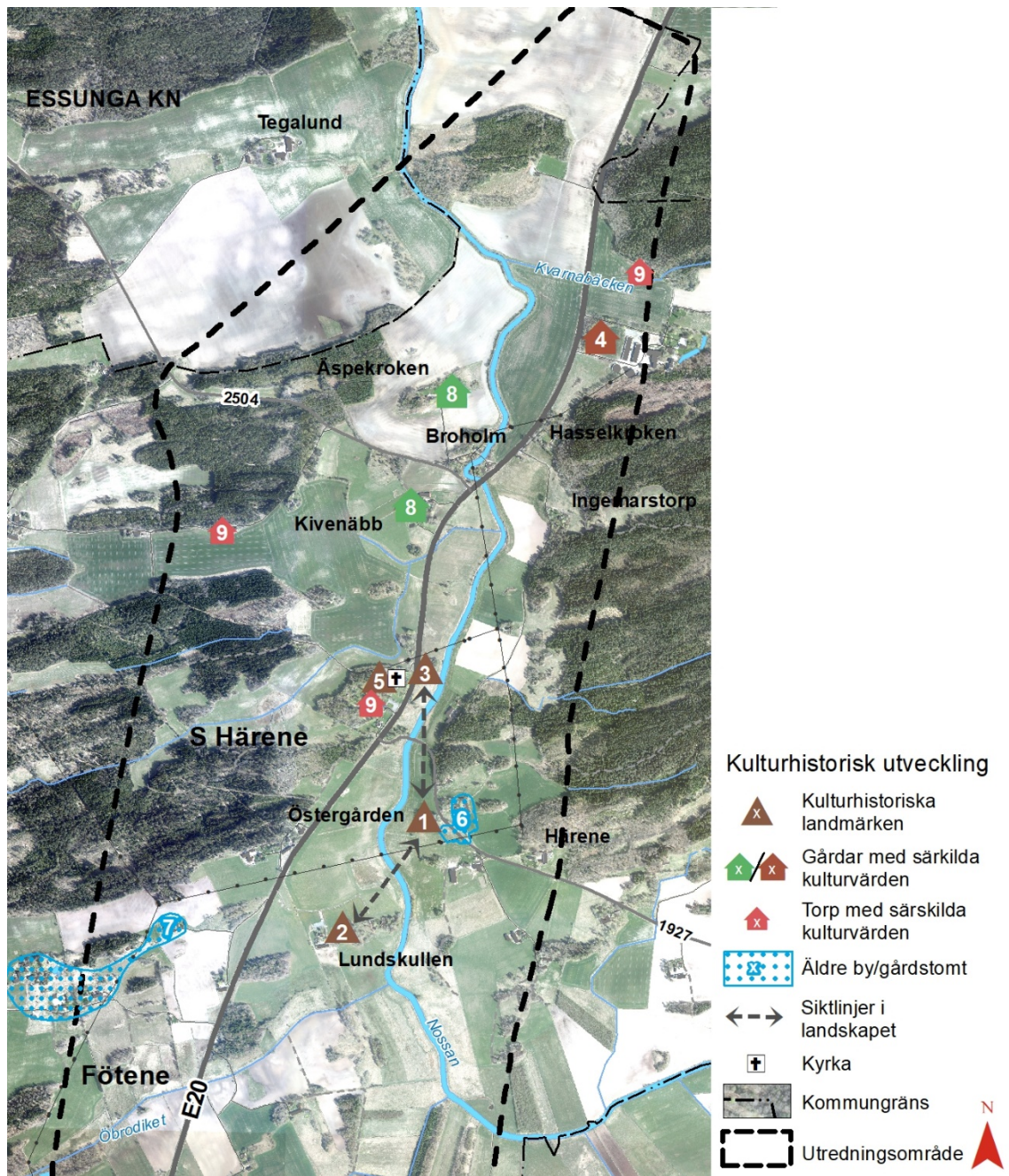
Det aktuella utredningsområdet ligger i huvudsak inom den landskapshistoriska regionen Mellbyåns och Nossans dalgångar. Regionen är en kuperad skogs- och mellanbygd, dominerad av dalgångar med lerjordar. Huvuddelen av regionen ligger under högsta kustlinjen. Området kring Nossan är en mycket gammal kulturbygd. Människor har tidigt bosatt sig i randzonen vid bergshöjderna och isälvsavlagringarna intill det hav som sedan blev ler-slätt. Området utgör en ensädesbygd med plogbruk i dalgångarna och användning av årder långt fram i tiden på lätta jordar i högre terräng. Längs Nossan fanns även tidigt en hög andel frälseägd jord, vilket skapade förutsättningar för en ganska omfattande säteribildning.

Odlingslandskapet i Nossans dalgång vid södra Härene tillhör länets mest fornlämningsrika områden. Flertalet fornlämningar finns samlade i grupper på skogsklädda höjder med exponering mot den omgivande odlingsmarken. I anslutning till Nossans åkrök finns stora, flacka madängar som under årtusenden utgjort värdefulla fodermarker. Dalgångens betydelse som produktionsmark men också som religiös och maktpolitisk sfär, indikeras av att två av Västergötlands mest spektakulära förhistoriska gravmiljöer återfinns i närområdet; hällkistan vid Jättakullen och gravfältet på Lundskullen.

Vid sidan av fornlämningarna från olika epoker kännetecknas landskapet av agrara processer under 1800-talet då byar upplöstes och låglänta partier i anslutning till vattendragen uppodlades. Norra delen av utredningsområdet domineras av det mer eller mindre storskaliga jordbrukslandskap som tillskapats under 1800- och 1900-talen. I randzonen där odlad mark och skog möts vidtar ett mer småbrutet landskap med torp och mindre gårdar, åkerholmar, odlingsrösen, torplämningar och äldre ägo- och markslagsgränser i form av stenmurar och gropavallar. Inom hela området finns även ett flertal kommunikationshistoriskt intressanta äldre vägpartier med milstenar, väghållningsstenar och stenvalvsbroar. Kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsemiljöer utgörs bl a av den medeltida kyrkoruinen vid Södra Härene, Ribbingsbergs säteri med bebyggelse från 1700- och 1800-talet och välbevarad bebyggelse kring Härene bro/Broholm.

Sambandet mellan fornlämningar, äldre kyrkbyar och mer sentida jordbruksbebyggelse är påfallande och återspeglar en kontinuitet i den bebyggelsehistoriska utvecklingen. Här har människor bosatt sig, odlat och förvaltats omgivningarna under en lång tid. Sambanden ger ett tidsdjup åt upplevelsen av landskapet, och ökar den historiska läsbarheten för den som vistas där. Även idag påverkar människorna som lever i området landskapet exempelvis genom att jordbruket håller markerna öppna och på så vis bidrar till den visuella variationen och upplevelsen av landskapet. Några av de mest påtagliga sambanden presenteras nedan. Siffror inom parentes är hänvisningar till kartan på nästa sida, figur 2.2:1.

- Södra Härene kyrkoruin (1), gravarna på Lundskullen (2) och Jättakullen (3) – tre kullar med samma funktion, sammankopplade över tid och rum genom siktlinjer i landskapet.
- Ribbingsberg (4), Södra Härene kyrka (5), Lundskullen (2) samt stenkistan på Jättakullen (3) fungerar som historiska landmärken i landskapet
- Flera av gårdarna i området har med största sannolikhet förhistoriska anor, framför allt Härene (6) och Fötene (7). Detta stöds inte minst av gårdarnas lägen i relation till gravfälten i närområdet.
- Gångna tiders stora sociala åtskillnad speglas tydligt i olikheterna mellan högrestandsbebyggelsen på Ribbingsberg (4), gårdsbebyggelsen (8) och de underliggande torpens (9) och backstugornas standard och lägen i landskapet.

Figur 2.2:1 Kulturhistorisk utveckling, påtagliga samband. Södra Härene kyrkoruin (1), gravarna på Lundskullen (2) och Jättakullen (3), Ribbingsbergs gård (4), Södra Härene kyrka (5) samt äldre by/gårdstomt vid Härene (6) och Fötene (7). Gårdar och torp med särskilda kulturvärden (8 respektive 9).

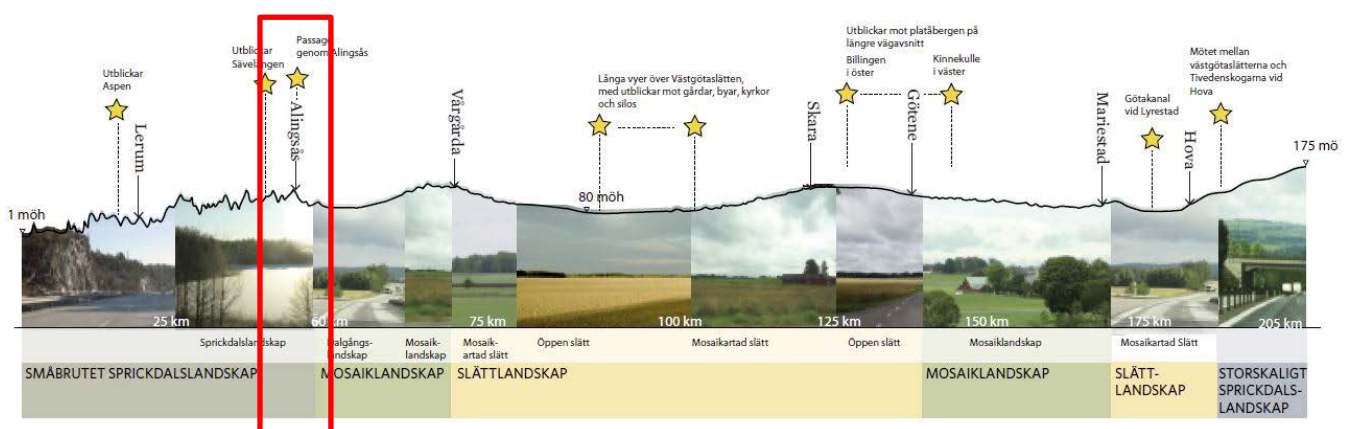
2.3. Landskapstyper

2.3.1. Regionala landskapstyper

Västra Götaland är sammansatt av många olika landskapstyper med varierande topografi, ekologi och historia, se karta i figur 2.3:1. Kartan är hämtad från Övergripande gestaltungsprogram för E20 genom Västra Götaland (TRV 2013:088). Landskapets olika karaktärer och topografiska variation blir också tydlig på profilen av E20 nedan i figur 2.3:2, hämtad från samma handling. En resa på E20 ger möjlighet att uppleva denna variation från söder till norr. På den aktuella sträckan av E20 redovisas två regionala landskapstyper; mosaiklandskap och slättlandskap. Observera att detta är en grov indelning som förfinas i aktuell landskapsanalys.

Figur 2.3:1 Regionala landskapstyper. E20 är markerad med röd linje. Illustration från Övergripande gestaltungsprogram för E20 genom Västra Götaland.

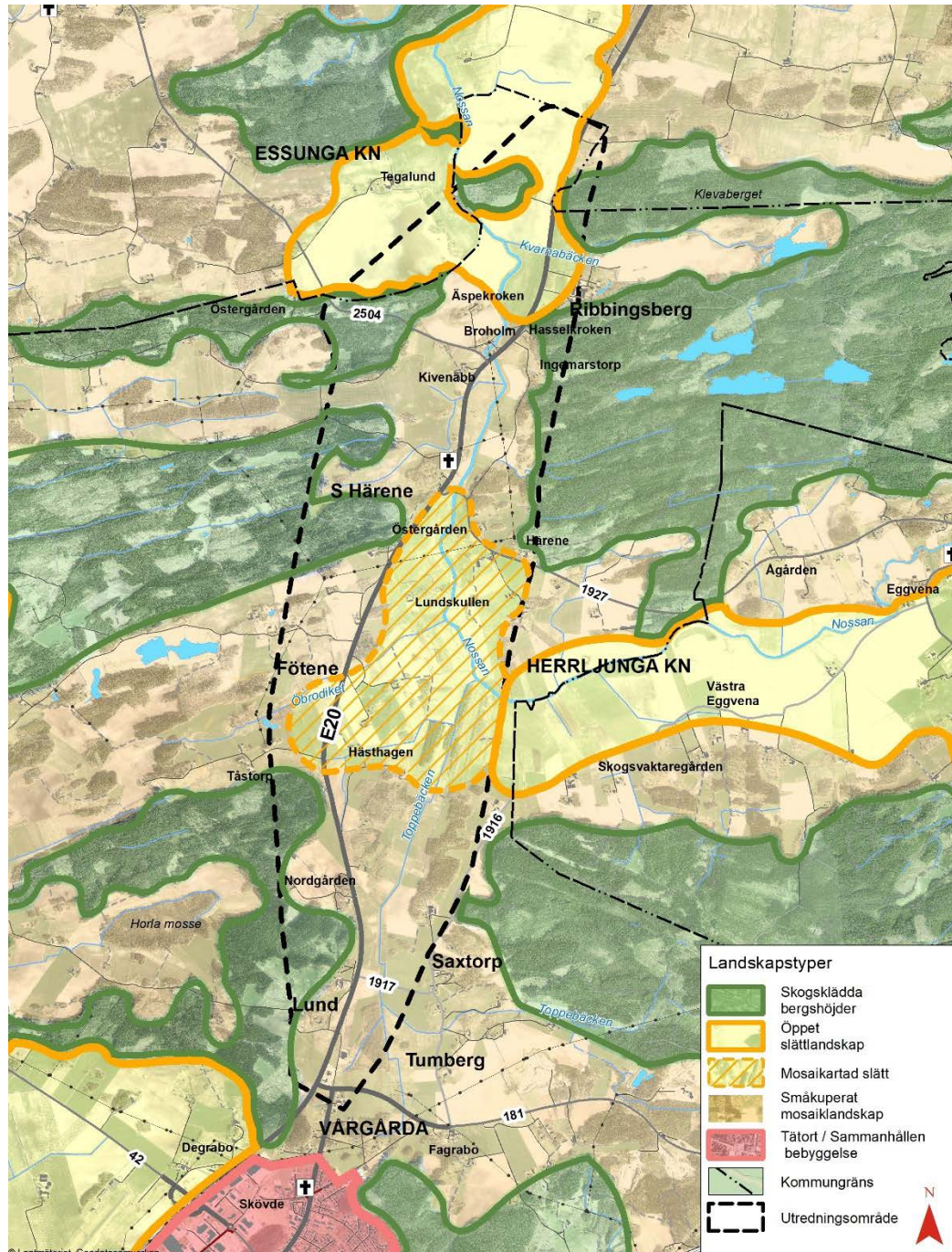
Figur 2.3:2 Profil av E20 genom Västra Götaland som visar den topografiska variationen och de olika landskapstyperna längs sträckan. Illustration från Övergripande gestaltungsprogram för E20 genom Västra Götaland. Aktuell etapp är markerad med röd ruta.

2.3.2. Landskapstyper i utredningsområdet

Inom och i anslutning till utredningsområdet finns tre huvudsakliga landskapstyper, se karta figur 2.3:3.

- Skogsklädda bergshöjder
- Öppet slättlandskap
- Småkuperat mosaiklandskap

Ett område inom utredningsområdet utgör en övergångszon mellan mosaiklandskap och slättlandskap och kallas därför mosaikartad slätt, se figur 2.3:7.

Figur 2.3:3 Karta över landskapstyperna i utredningsområdet och dess omgivning.

De skogsklädda bergshöjderna karaktäriseras av slutet skogslandskap, med få inslag av öppna områden som mindre sjöar och våtmarker, se figur 2.3:4. Ytor med berg i dagen förekommer i liten utsträckning. Berget är till stor del täckt av vegetation, som mossor eller annan undervegetation. De högsta naturvärdena har påträffats i skogslandskapets kantzoner.

Figur 2.3:4 Skogsklädda bergshöjder med slutet skogslandskap

Det öppna slättlandskapet är flackt och utgörs huvudsakligen av storskalig åkermark med få naturvärden. Slätten karaktäriseras av långa siktlinjer med få inslag av karaktärsobjekt, se figur 2.3:5.

Figur 2.3:5 Öppen slätt med flack, storskalig åkermark vid Ribbingsberg

Det småkuperade mosaiklandskapet är mer varierat och utgör en blandning av mindre skogspartier, uppodlad åkermark och betesmark. Landskapet är rikt på karaktärsobjekt och hyser ofta höga natur- och kulturvärden, se figur 2.3:6.

Figur 2.3:6 Småkuperat mosaiklandskap vid Fötene

Den mosaikartade slätten utgör en övergångszon mellan mosaiklandskap och slättlandskap. Den mosaikartade slätten är relativt flack men mer varierad än den öppna slätten. Landskapet är rikt på karaktärobject och hyser ofta höga natur- och kulturvärden, se figur 2.3:7.

Figur 2.3:7 Mosaikartad slätt

2.4. Landskapsekologi och naturmiljö

Landskapet är varierande med naturliga ledstrukturer både i terräng och vegetation. Naturliga stråk i landskapet går i väst-östlig riktning och följer i stor utsträckning de skogsklädda bergryggarna i området. I utredningsområdets ytterkanter finns större sammanhängande skogsområden som bildar huvudstråk och viktiga hemområden för skogslevande arter som älg. I mer mosaikartade landskap med mycket brynmiljöer trivs rådjur och vildsvin.

Skogarna i området är av olika kvalitet och är en blandning av rena granplanteringar, blandskogar med lövträdsdominans och rena lövskogar, både triviallövskogar och ädellövskogar. Betesmarkerna är vanligtvis hårt gödslade med relativt små naturvärden. Rena ängar är ovanliga. Områdets naturvärden är främst kopplade till jätteträd och grova ädellövträd, ädellövskogar, blandskogar, sumpskogar och till viss del betesmarker. Ett 40-tal jätteträd (diameter > 1 meter) har noterats. Området är rikt på naturvärdesobjekt som omfattas av generellt biotopskydd i jordbruksmark, dvs alléer, åkerholmar, diken, stenvägar och odlingsrösen.

Nossan är en lugnflytande å, cirka 25 meter bred, som slingrar sig fram i det flacka odlingslandskapet. Nossan ligger djupt med höga strandkanter vilket gör att vattendraget inte svämmar över lika regelbundet som det en gång i tiden gjorde. Beskuggning sker från enstaka träd. Enligt markägarna rensas vattendraget regelbundet.

Nossan bildar tillsammans med mindre vattendrag/diken ett system av naturliga ledstrukturer som normalt har stor betydelse för faunans rörelser i landskapet. Eftersom vattendraget saknar skyddande vegetation på långa sträckor, minskar dess värde något som spridningskorridor. Området är även starkt påverkat av utdikning och de flesta diken/bäckar i området är utträtade och mynnar i Nossan. Andra spår av utdikningen är torrlagda sumpskogar.

I området finns sandiga marker, sydbryn med löv eller betesmarker och sten, vilket kan vara intressanta miljöer för kräldjur. Längs Nossans dalstråk finns goda förutsättningar för snok och i dammar/våtmarker samt diken finns potentiella lekmiljöer för de flesta av Västsveriges groddjur.

Översvämningsskyltarna kring Nossan bedöms som de mest värdefulla miljöerna för fågel. Det gäller såväl häckande som rastande fåglar under hela året. De områden som bedöms vara av värde för fladdermusfaunan koncentreras till kullar med lövskog och lövbryn i kanten av de större skogsområdena, framförallt vid Härene och utmed Nossan. Även vissa miljöer med äldre bebyggelse bedöms ha värde för fladdermössen, bland annat vid Broholm.